IECERU MILZUMS. Līdztekus atmiņpierakstu kārtošanai Jānim Stradiņam padomā arī grāmatas par izcilajiem zinātniekiem Vilhelmu Ostvaldu un Paulu Valdenu, par tēvu Paulu Stradiņu. Gribētos uzrakstīt arī sava mūža darba *Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā* otro daļu

Ar Stradiņu laika mašīnā

Kopš **Jāņa Stradiņa** 80 gadu jubilejas viņa vārdu nes Filipīnu vaboļu suga, bet akadēmiķis gatavojas unikāla izdevuma atvēršanai un latviešiem izdzīvošanas nolūkā iesaka tikt vaļā no brīvlaista verga psiholoģijas

Egils Zirnis, foto – Matiss Markovskis

Gluži kā apstāvēšanas runas, visi uzrakstījuši tikai labu, — rādīdams savā 80 gadu jubilejā 10.decembrī saņemto *Festschrift*, kolēģu veidotu iespaidīga biezuma atzinības grāmatu, smaida akadēmiķis Jānis Stradiņš. Pirms jubilejas viņš intervijai nebija pierunājams, un varēja just, ka svinības gaida ar zināmām bažām, tā arī nespējis īstenot ieceri svinēt jubileju tikai ģimenes lokā un izvairīties no Stradiņa mūža tēmām veltītas akadēmiskas konferences rīkošanas. Uz rautu pēc konferences akadēmiķis neesot palicis, taču, izturējis godināšanas, tagad izskatās tikpat dzīvi ieinteresēts vēsturē un šodienā, kādu vienmēr esam pieraduši viņu redzēt, un ar patiesu prieku rāda neparastākās dāvanas, tai skaitā Filipīnās atklātas jaunas vaboļu sugas bildi — to tās atklājējs, Daugavpils koleopterologs jeb vaboļu pētnieks Arvīds Barševskis nosaucis Stradiņa vārdā: *Doliops stradinsi*, skaista pusotru centimetru gara koksngraužu dzimtas vabole. Pārdzīvojis divas nopietnas veselības krīzes 1998. un 2005.gadā, Stradiņš nākamajos gados spējis uzrakstīt vairāk nekā pirms tam, ieskaitot mūža darbu — grāmatu *Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā*, kas 2012.gadā piedzīvoja atkārtotu izdevumu. 14.februārī tiks prezentēts «pamatīgākais, kas par latviešiem uzrakstīts pēdējos gados» — Stradiņa rediģēts četrsējumu rakstu kopojums *Latvieši un Latvija*. Jaunu grāmatu ideju cilvēkam, kurš pirmais nāk prātā, iedomājoties jēdzienu «Latvijas zinātne», pietiek trim mūžiem, bet vēl lielāks gandarījums ir Stradiņā klausīties, jo tā atdzīvināt vēsturi Latvijā spēj tikai viņš. Tas, kurš ņemtos palīdzēt akadēmiķim viņa arhīva kārtošanā, gūtu iespēju ceļot tādā laika mašīnā, kādu nepiedāvā neviens internets.

Kā jūtaties XXI gadsimtā?

Neesmu īsti pārliecināts, vai mēs jau esam iegājuši XXI gadsimtā. Redziet, pēdējos piecsimt gadus neviens gadsimts nav iesācies ar pirmo gadu. XVI gadsimts faktiski sākās 1517.gadā ar Mārtiņa Lutera tēzēm, reformāciju. XVII gadsimts sākās 1618.gadā ar Prāgas defenestrāciju un Trīsdesmitgadu karu, kontrreformāciju. XVIII gadsimts iesākās nevis ar Narvas kauju, bet ar Utrehtas līgumu, kad nomira Ludviķis XIV Saules karalis, pie varas nāca Habsburgi, sākās katastrofālas pārmaiņas visā Eiropas struktūrā, un Pēteris I uzvarēja Ziemeļu karu — 1721.gadā. Tika izpostīta Livonija, sagrauta Zviedrija. XIX gadsimts sākās ne ar Napoleonu, bet ar Napoleona sagrāvi, Vīnes kongresu 1815.gadā. XX gadsimts sākās nevis ar 1900.gadu, kad Eiropa likās mierīga, pat ne ar 1905.gadu, pat ne ar būru karu, bet ar 1914.gadu — Pirmo pasaules karu, tad revolūcijām Krievijā un Vācijā, Polijas atdzimšanu, mazo valstu dzimšanu.

Varētu jau likties, ka XXI gadsimts sācies ar uzbrukumu Dvīņu torņiem, Hantingtona civilizāciju sadursmi. Tūlīt sākās arī finanšu krīze, no kuras vēl neesam īsti tikuši vaļā. Sākas multipolāras pasaules laikmets, Ķīna, Indija, Brazīlija strauji attīstās kā globālas spēlētājas. Eiropas Savienība, lai cik augstu mēs viņu vērtētu, pašlaik ir norieta posmā. Visās lielajās Eiropas valstīs demogrāfija ir negatīva. Man liekas, notiks pamatīga pasaules pārstrukturēšanās. Tas var apdraudēt eiropeiskās vērtības. Arī pārspīlētās minoritāšu tiesības apdraud Eiropu. Senā Roma sabruka, kad izvirzīja postmodernas idejas par pamatu. Pēc tam nāca barbari.

Paredzat jaunus barbaru laikus?

Tādā veidā ne, bet ekonomiski. Eju uz pieņemšanām Taivānas pārstāvniecībā un redzu, ka tur veidojas daudz tolerantāka attieksme pret kontinentālo Ķīnu, iezīmējas Honkongas modelis. Katrā ziņā vēstures skatuve pārvietojas, un mums tajā ir jāatrod sava vieta. Mēs to pagaidām meklējam Eiropā. Amerika no mums diemžēl ir novērsusies pēc Obamas nākšanas pie varas.

Kur jūs meklētu mūsu vietu?

Grūti pateikt... Es gandrīz, ne allaž piekrizdams Andrim Bērziņam, domāju, ka multipolārā ievirze, prioritāri ņemot Eiropu, bet sadarbojoties arī ar Kazahstānu, Gruziju, Ķīnu, var dot zināmus panākumus. Protams, tur ir lieli riski. Vismazāk es būtu ar islāmu saistījies, tam nāk līdzi liela destabilizācija.

Mana mamma piedzima trīs dienas pēc jums, arī Stradiņa slimnīcā, un omamma vēlāk stāstīja, ka dzemdniecības klīnikā māsiņas par jums teikušas: «Nākamais profesors.»

Tā ir interesanta sagadīšanās, jo tajā nedēļā, 1933.gada decembrī, mans paps Pauls Stradiņš tika ievēlēts par profesoru. Mani pieņēma Krastiņš, ļoti slavens ginekologs, kurš vēlāk bija lielākais speciālists sterilizācijas operācijās ebrejietēm. Patiesību sakot, viņš daudzas pazīstamas ebrejietes tā izglāba no nonākšanas geto. Ja ebrejiete bija precējusies ar «ārieti», lai paliktu ģimenē, bija jāpiekrīt sterilizācijas ▶

> Vēstures skatuve pārvietojas, un mums tajā ir jāatrod sava vieta. Mēs to meklējam Eiropā. **AMERIKA NO MUMS IR NOVĒRSUSIES** pēc Obamas nākšanas pie varas

operācijai. Taču Krastiņa reputācija pēc tam bija diezgan iedragāta. Pēc kara viņš patvērās Argentīnā.

Jūs kara laiku atceraties labi?

Ļoti labi. Tagad sāku celt vecās dienasgrāmatas augšā un rekonstruēt, kā es kurā laikā esmu domājis. Dienasgrāmatas sāku rakstīt diezgan agri, man ir palikuši arī šādi tādi pieraksti no Staļina laika.

Vai tolaik nebija bīstami rakstīt dienasgrāmatas?

Politiskas lietas nerakstīju, bet, protams, ja dienasgrāmata būtu atrasta, padomju vara ideoloģiskas novirzes varētu pārmest. No 1963.gada dienasgrāmatas rakstīju regulāri. Tās burtnīcas ir ļoti grūti atšifrējamas un rakstītas ar zināmas pašcenzūras elementiem. Nevar arī izslēgt, ka kāds tās ir caurskatījis, man nezinot. Katrā ziņā mūsu mājas dārzā pretī vecajiem vītoliem karājās tāds kā vada gals, tur varēja arī būt kāda noklausīšanās iekārta... Bet disidents nekad neesmu bijis. Ja arī domāju drusku brīvāk, tad režīmam nekaitīgā veidā, tas pasargāja no vajāšanas.

Tagad uz jubileju lielu grāmatu par mani uzrakstīja Līga Blaua, bet gribu pats pie atmiņām ķerties. Tas gan ir milzīgs darbs, papīru čupas ir ne tikai šeit, bet arī institūtā, tās jāizšķiro.

Vai šajos papīros ir kārtība, ko zināt tikai jūs?

Jā, un tas ir tas trakākais. Pirms kādiem gadiem nomira profesors Bļugers, viņam bija milzīgs arhīvs, domāju, ļoti vērtīga sarakste. Bet viņa kundze dzīvokli pārdeva, aizbrauca uz Ņujorku, un visi papīri tika aizšķūrēti un iznīcināti. Ļoti negribētos, lai tāds liktenis piemeklē manus papīrus. Man ir džentlmeniska vienošanās ar Andri Vilku, piedāvāta maza istabiņa Nacionālajā bibliotēkā, bet tur jau es papīrus nevarēšu turēt, tikai vērtīgākās grāmatas par zinātņu vēsturi, Latvijas vēsturi — man ir daudz tādu grāmatu, kādu citur vispār nav. Nākošie gadi man varētu būt tādi sašķirošanas, selekcijas gadi.

Tas ir galvenais, ar ko tagad nodarbojaties?

Nē, tagad galvenais man ir četrsējumu grāmatas *Latvieši un Latvija* izdošana. Kopā 2400 lappušu, esmu redaktors un koncepcijas autors. Pirmais sējums ir par latviešiem kā etnosu, otrs, kas tūlīt iznāks, — par Latvijas vēsturi līdz 1940.gadam, trešais — vēsture no 1940.gada līdz mūsdienām, ceturtais — izglītība, zinātne, kultūra, literatūra, māksla, sports un tamlīdzīgi. Doma veidot šādu izdevumu man radās, iedvesmojoties no 1932.gadā Franča Baloža un Pētera Šmita redakcijā izdotajiem krājumiem *Latvieši*, kuru mērķis bija dot zinātnes pasaulei priekšstatu par latviešiem.

Aprīlī būs jauns pieteikums Letonikas jeb Nacionālās identitātes valsts programmai. Tad es šā projekta vadību gribētu nodot Ojāram Spārītim ar domu, lai programma neiznāk pārāk mononacionāla, tikai ar etnisku ievirzi. Latvija, it sevišķi pilsētas, vienmēr ir bijušas multikulturālas (es lielu daļu sava mūža esmu veltījis baltvācu devuma pētīšanai). Gribētos, lai šīs lietas traktētu no latviešu nācijas pastāvēšanas viedokļa un, no otras puses, runātu arī par Baltijas telpas hanzeātisko, multikulturālo tradīciju. Varētu dot arī vienu sējumu angļu valodā, kas pasaulei pastāstītu, kas ir latvieši un kas Latvija — tie nav gluži vienādi jēdzieni.

Otrajā sējumā Latvijas valstiskumu skatām nevis no 1918.gada 18.novembra un 1917.gada beigām, bet cauri gadsimtiem, iekļaujot arī Livonijas konfederāciju, seno cilšu veidojumus un sevišķi jau Kurzemes hercogvalsti. Bet ir arī tāda lieta, ka neatradām cilvēkus, kas otrajam sējumam gribētu rakstīt par tādām tēmām kā Jaunā strāva, sociāldemokrāti, 1905.gada revolūcija. Šādi speciālisti mums iet mazumā. Pēdējais, kas varēja jēdzīgi uzrakstīt par jaunlatviešiem, Gints Apals, aizgāja diplomātiskajā dienestā.

Ko tas liecina par latviešiem, ka neatrodas vēsturnieki, kas pētītu mums būtiskas tēmas?

Par zināmu vienpusību. Ja atceraties, padomju jeb okupācijas laikā nebija kas raksta par buržuāzisko Latviju. Tagad gan Jānim Šiliņam iznāca interesanta grāmata par 1919.gadu. Esmu rakstījis par Universitātes dibināšanu 1919.gada februārī. Toreiz visu tā neuztvēru, bet būtībā Stučkas režīms bija kaut kas līdzīgs Pola Pota režī-

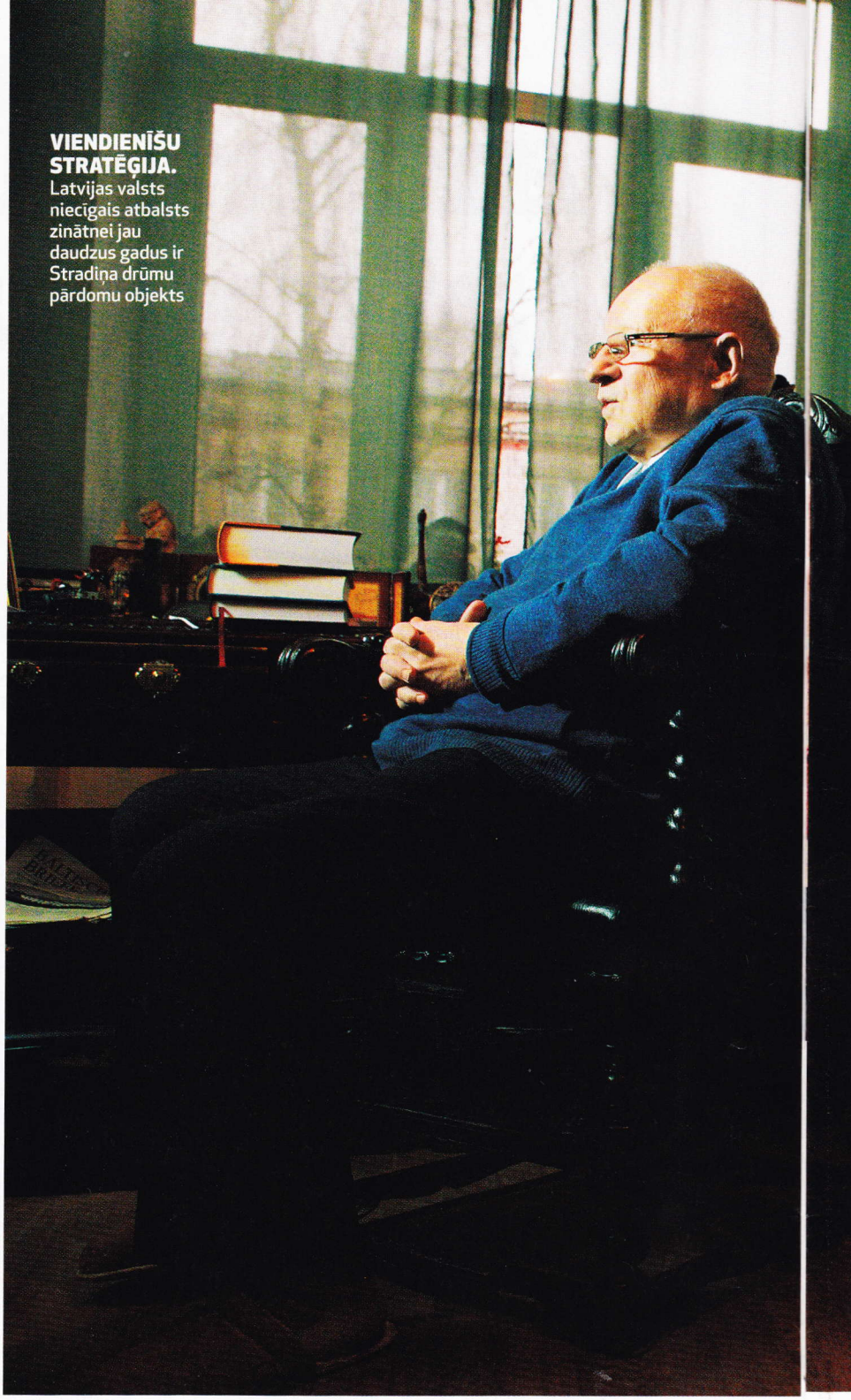

VIENDIENĪŠU STRATĒĢIJA. Latvijas valsts niecīgais atbalsts zinātnei jau daudzus gadus ir Stradiņa drūmu pārdomu objekts

> Franču revolūcija giljotinēja skābekļa atklājēju Lavuazjē. Mūsu zinātnei skābekli nogriež. **TĀ IR LĒNA GILJOTINĒŠANA.** Dombrovska nogrieztie 60 % vēl nav nākuši atpakaļ

mam, asiņainākās un nepatīkamākās nekā tajā laikā Maskavā pie Ļeņina un pat Dzeržinska.

Vai jums, atskatoties uz savu galveno pētījumu lauku, Latvijas zinātnes vēsturi, nešķiet, ka ir bijis kāds zelta laikmets, samērā ar kuru tagad ir norieta posms?

Latvijas zinātni esmu salīdzinājis ar Vecrīgas siluetu, tajā ir četras smailes. Pirmā smaile saistīta ar XVIII/XIX gadsimta miju, apgaismības laikmetu — Jelgavas Pētera akadēmija, Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība. Tajā laikā nāca Stendera *Augstas gudrības grāmata*, Vatsona domas, ka latviešiem jāattīsta sava valoda un zinātne. Tad te strādāja tādi pazīstami zinātnieki kā Teodors Grothuss, Paukers, Strūve. Otra smaile ir 1862.gadā dibinātais Rīgas Politehnikums, kad te darbojās Nobela prēmijas laureāts Vilhelms Ostvalds, Pauls Valdens, Frīdrihs Canders. Latviešus te nelaida iekšā, un viņi avansējās Krievijas augstskolās — Krišjānis Valdemārs, Krišjānis Barons, Jānis Endzelīns, vesela zinātnieku plejāde. Arī mans tēvs savus pirmos darbus sāka Pēterburgā.

Trešā smaile radās Latvijas laikā, 1919. gadā dibinoties Latvijas Universitātei uz Rīgas Politehniskā institūta bāzes, pārņemot ēkas un savācot latviešu profesorus no Krievijas un Vācijas un 15–20 gadu laikā izveidojot nacionālu un eiropeisku universitāti. Te strādāja arī daudzi ārvalstu zinātnieki, sāka veidoties industriāla zinātne.

Tad nāca katastrofa. Baltvācieši repatriējās, 70 procenti latviešu zinātnieku devās uz Rietumiem, daudzus izsūtīja, daudzi gāja bojā. Sekoja zināms vakuuma laikmets, bet pēc 1956.gada, kad zinātnes prestižs Padomju Savienībā bija ārkārtīgi augsts — Gagarina lidojums, Kurčatovs, Koroļovs, Saharovs, kosmosa pētniecība, atomieroči —, pēkšņi arī Latvijā piedzima lielā zinātne, izdedzinātās zāles vietā atauga jauna. Tajā laikā Latvijā tika izgudroti 25 procenti visā PSRS izgudroto medikamentu! Zinātnieku skaits pieauga neaptverami. ▶

Kas nāk pēc šīs ceturtās smailes?

Sabrukums. Tas nav pilnīgs, bet šodien Latvija nav zinātnei labvēlīga valsts, asignējumi ir zemākie Eiropas Savienībā.

Kurš vainīgs?

Daudzi. Viens ir mūsu elites subjektīvi noraidošā attieksme, tieksme pēc ātras peļņas, daudz nedomājot par nākotni. Zinātne ir kopjams lauks, bet mums pie varas nebija tādu personību kā igauņiem Meri vai Ilvess, kas saprot intelekta vērtību. No otras puses, mūsu zinātnē nebija tādu spēcīgu līderu, kāds savā laikā bija mans skolotājs, Organiskās sintēzes institūta dibinātājs Solomons Hillers.

Lielā franču revolūcija giljotinēja skābekļa atklājēju Lavuazjē. Mūsu zinātnei skābekli nogriež, finansējumu. Tā ir lēna giljotinēšana. Dzimšanas dienā mani bija pagodinājis Valdis Dombrovskis, tad mēs te pusstundu runājām par šīm lietām. Dombrovska nogrieztie 60 procenti zinātnei vēl nav nākuši atpakaļ.

Piemēram, izdevumam *Latvieši un Latvija* ķīlis nogrieza 50 tūkstošus, mēs to būtu varējuši izdot tikai elektroniskā veidā. Kāpēc tomēr 14.februārī būs visu četru sējumu prezentācija? Tāpēc, ka naudu mums iedeva *Grindeks*, Ivars Strautiņš, Atis Sausnītis, Guntis Belēvičs, Pjotra Avena fonds, Juris Savickis, kopā 28 tūkstošus. Kāds teiks, ka Krievijas gāze dod naudu, bet ir labi, ka viņi atbalsta šādas lietas. Protams, valsts ir nabaga, bet sēklas nauda zinātnei jādod, citādi jaunie zinātnieki aizbrauks. Pēdējos 15 gados no Latvijas ir izbraukuši 370 tūkstoši cilvēku, lielākoties neatgriezeniski.

Ja padomju laikos būtu atvēruši robežas, aizbrauktu vēl vairāk.

Tas arī tiesa. Bet, lai izaugtu dižkoki, ir vajadzīgs pamežs — arī zinātnē.

Vai jūsu grāmatās būs arī latviešu nākotnes prognozes?

Labs raksts tur ir valodniekam Andrejam Veisbergam, par Latvijas un latviešu atainojumu angļu valodas avotos. Tur ir daudz interesantu faktu, kas raksturo latviešu tautas īpašības.

Kuras īpašības latviešos izceltu jūs?

Pozitīvās īpašības ir darbīgums, čaklums. Latviešiem bija raksturīga pieķeršanās dzimtajam novadam, tas globalizācijas laikmetā gājis mazumā. Arī lielā mīlestība uz dziesmu, folkloru, pieķeršanās tradīcijām ir citās tautās samērā reta īpašība.

Toties latviešiem, kas lielākoties bija zemnieki, nevis pilsētnieki, trūkst tādas uzņēmības un apsviedības, arī naudas lietās, kāda ir ebrejiem. Negatīva latviešu īpašība ir muižā noskatītā dižmanība. Tas iet kopā ar mazvērtības sajūtu un skaudību. Tas arī rada partiju ķildošanos un politisko sadrumstalotību. Tas vairāk raksturīgs tautām, kas ilgi nav bijušas brīvas.

Tagad šīs īpašības pastiprina sociālā sašķeltība, un tai līdzi nāk etniskā sašķeltība. Tas ir, es teiktu, priekšnoteikums divkopienu valsts veidošanai, kas būtībā ir bīstami. Varbūt šajā ziņā Andra Bērziņa Labās gribas manifestam, ko Juris Rubenis

JĀNIS STRADIŅŠ

Īsā versija

- **Dzimis** 1933.gada 10.decembrī ķirurga Paula Stradiņa ģimenē
- **Sieva** Laima Stradiņa. Dēli Pauls (fiziķis, strādā ASV) un Pēteris (P. Stradiņa Klīniskās universitātes slimnīcas sirds ķirurgs)
- **1961.–2006.gads:** LZA Organiskās sintēzes institūta (OSI) Fizikāli organiskās ķīmijas laboratorijas izveidotājs un vadītājs
- **1973.gads:** LZA akadēmiķis.
- Daudzu zinātnes un kultūras vēsturei veltītu monogrāfiju un rakstu autors
- Kā pats saka, «pienākumu un apbalvojumu bijis vairāk nekā saprašanas»
- **1998.–2004.gads:** Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidents

sacerēja un arī es parakstīju, ir liela taisnība: mūsu sabiedrībā ir jābūt zināmai tolerancei. Vienotai ar nacionālismu, un prioritārai jābūt Latvijas kā nacionālas valsts veidošanai, bet panākt to tikai ar aizliegumiem — tā ir brīvlaista verga psiholoģija.

Jūs pats esat dzimis un uzaudzis jauktā ģimenē. Vai tad jūs jutāt kādu etnisku sašķeltību?

Nē, mana mamma pat pilsoņa apliecību izņēma. Viņa bija integrējusies diezgan un tajā pašā laikā palikusi pie savām saknēm un savām ikonām.

Vai īstā problēma nav impērijas idejas forsēta atdzimšana Krievijā?

Šī ideja nekad nav nomirusi. Bet jāpaskatās arī spogulī, piemēram, Marinu Kosteņecku esam tā kā drusku atgrūduši. Kristīgās vērtības tomēr nešķiro hellēņus no jūdiem. Ne velti teicu par tiem 370 tūkstošiem aizbraukušo. Dzimtība viņus nekompensēs, ne krievu, ne latviešu vidū. Viņus tad varēs kompensēt iebraucēji no tās pašas Krievijas, Moldovas, Ukrainas vai arī no tālākām zemēm, piemēram, Ķīnas. Tas Latvijas nākotnei ir bīstamāk.

Uz latviešu nākotni raugāties pesimistiski?

Nē. Latvieši ir tauta, kas vienmēr ir pratusi izķepuroties. Tagad lielākās briesmas ir demogrāfija, kas saistīta arī ar emigrāciju. Nedomāju, ka daudzi atgriezīsies atpakaļ, jo latvieši viegli adaptējas svešā vidē.

Kāda ir jūsu nostāja preambulas lietā?

Preambulu vajadzētu īsu, tajā vajadzētu būt dažām lietām: ka šī ir latviešu nacionāla valsts, izveidota 1918.gada 18.novembrī, un ka pastāv vēsturiska pēctecība starp 18.novembra un atjaunoto Latvijas valsti. To vajadzētu izteikt varbūt Mārai Zālītei skaidros un koncentrētos teikumos. Tas teksts, ko lika priekšā Egils Levits, droši vien ir juridiski pareizs un izsvērts, bet ļoti kontrastē ar Satversmes zemniecisko vienkāršību (*smaida*).

Kā jums patīk Nacionālā bibliotēka?

Visumā jau ļoti patīk, bet uzskatu, ka tās ekspluatācija būs dārga. Otra lieta — tur būs maz no pašas bibliotēkas, tas vai-

rāk būs sabiedrisks centrs, kādu mums pietrūkst. Tagad tur viss tiek virzīts uz centra veidošanu 2015.gadam — Eiropas prezidentūras gadam.

Kāpēc latvieši vairāk nekā igauņi vēsturiski aizrāvušies ar kreisajām idejām?

Te jāsāk ar latviešu un vācu un igauņu un vācu saprašanos. Igauņi 1838.gadā izveidoja Mācīto igauņu biedrību. Tur iestājās ļoti daudz igauņu. Viņu pirmsatmodas politiķi, dakteri Fēlmans un Kreicvalds, eposa autors, bija lojālāki vāciešiem, kamēr jaunlatvieši Krišjānis Valdemārs un Fricis Brīvzemnieks aizgāja uz krievu pusi. Otra lieta — Tartu universitāte. Cara laikā latvieši tur studēja vairāk, bet uz Igaunijas sabiedrisko domu tā atstāja lielāku iespaidu, ātrāk eiropeizēja igauņus.

Tātad igauņi ir gudrāki par mums?

Katrā ziņā igauņiem bija mazāk teroristu nekā latviešiem.

Vai latviešu un vācbaltiešu attiecības XX gadsimta sākumā varēja būt labākas?

Varēja, ja Aleksandra II laika beigās vācbaltieši būtu kaut drusku pagājuši pretī. Bet viņi bija sevī iecentrēti, iedomīgi, viņiem bija varas sindroms. Vācbaltieši nepamanīja rusifikācijas briesmas, kas nāca virsū Aleksandra III laikā. Latviešus kā potenciālu partneri, kur nu vēl līdzvērtīgu partneri, viņi pilnīgi ignorēja.

Savās grāmatās bieži pieminu Augustu Bīlenšteinu. No vienas puses, neviens tik daudz nav darījis latviešu labā kā viņš, izpētīdams latviešu etnogrāfiju, valodniecību un folkloru, latviešu izplatības ģeogrāfiskās robežas. Bīlenšteina latviešu gramatika nav mazāk populāra par Endzelīna gramatiku. No otras puses, Bīlenšteins uz latviešiem skatījās no herbārista viedokļa, nevis no tā, ka latviešiem varētu būt specifiska un liela vieta Eiropā, viņš neredzēja, ka latvieši ir izauguši. Pārākuma ideja bija pārāk nomācoša, 1905.gada revolūcijā viņš nostājās, varētu teikt, pret latviešu tautas vairākumu, un Dāvida Beikas akcija, Dobeles mācītājmuižā sadedzinot Bīlenšteina iedzīvi un manuskriptus, bija kaut kādā ziņā pat motivēta — bet ne attaisnojama. Ja tajā muižā būtu palikusi Bīlenšteina manuskripta daļa par latviešu koka celtnēm un koka rīkiem, tas būtu absolūts zaudējums latviešu etnogrāfijai.

> Negatīva latviešu īpašība ir muižā noskatītā **DIŽMANĪBA**. Tas iet kopā ar mazvērtības sajūtu un skaudību

2007.gadā konferencē, kurā piedalījās Bīlenšteina pēcteči un pētnieki, aprakām to kara cirvi. Pie mums tagad brauc arī tādu Latvijas kultūras vēsturē nozīmīgu vācbaltiešu kā Stendera, Ostvalda, Candera pēcteči, viņi ir ļoti lojāli un nesavtīgi cilvēki ar lielu mīlestību pret Latviju!

Aprakāt to kara cirvi, kas tika pacelts 1905.gadā?

1905.gada revolūcija bija, no vienas puses, spontāns izvirdums pret netaisnībām. No otras puses, šis izvirdums bija pārāk ekspansīvs un latviešus diskreditējošs. Tāpēc 1905.gads nav pārāk populārs. No mūsdienu viedokļa es Bīlenšteinu vērtēju daudz augstāk nekā Beiku, kurš turpināja ar asinsdarbiem 1919.gadā.

Kā vērtējama latviešu attieksme pret vācbaltiešiem?

Tur bija ļoti daudz kļūdu, sevišķi pēc Latvijas neatkarības iegūšanas. Piemēram, Kārļa Ulmaņa kultūras cīņa, viņš pat bija izdomājis nojaukt visu Vecrīgu un veidot latvisku Rīgu, kurā nebūtu vietas vācbaltiešu mantojumam. Iespēja uzlabot attiecības bija, bet neilga, līdz Hitlera laika sākumam, 1933.gadam.

Tajā pašā laikā Ulmanis gribēja uzsvērt vēsturisko pēctecību. No vienas puses, ļāva gleznot sevi Lameķina un Viestura veidolā, no otras puses, un tas nav par zemu vērtējams, identificēja sevi ar Kurzemes hercogu Jēkabu, uzskatīja viņu gandrīz vai par savu tiešo priekšteci saimnieciskās aktivitātēs. Man liekas, latvieši ap savu ▶

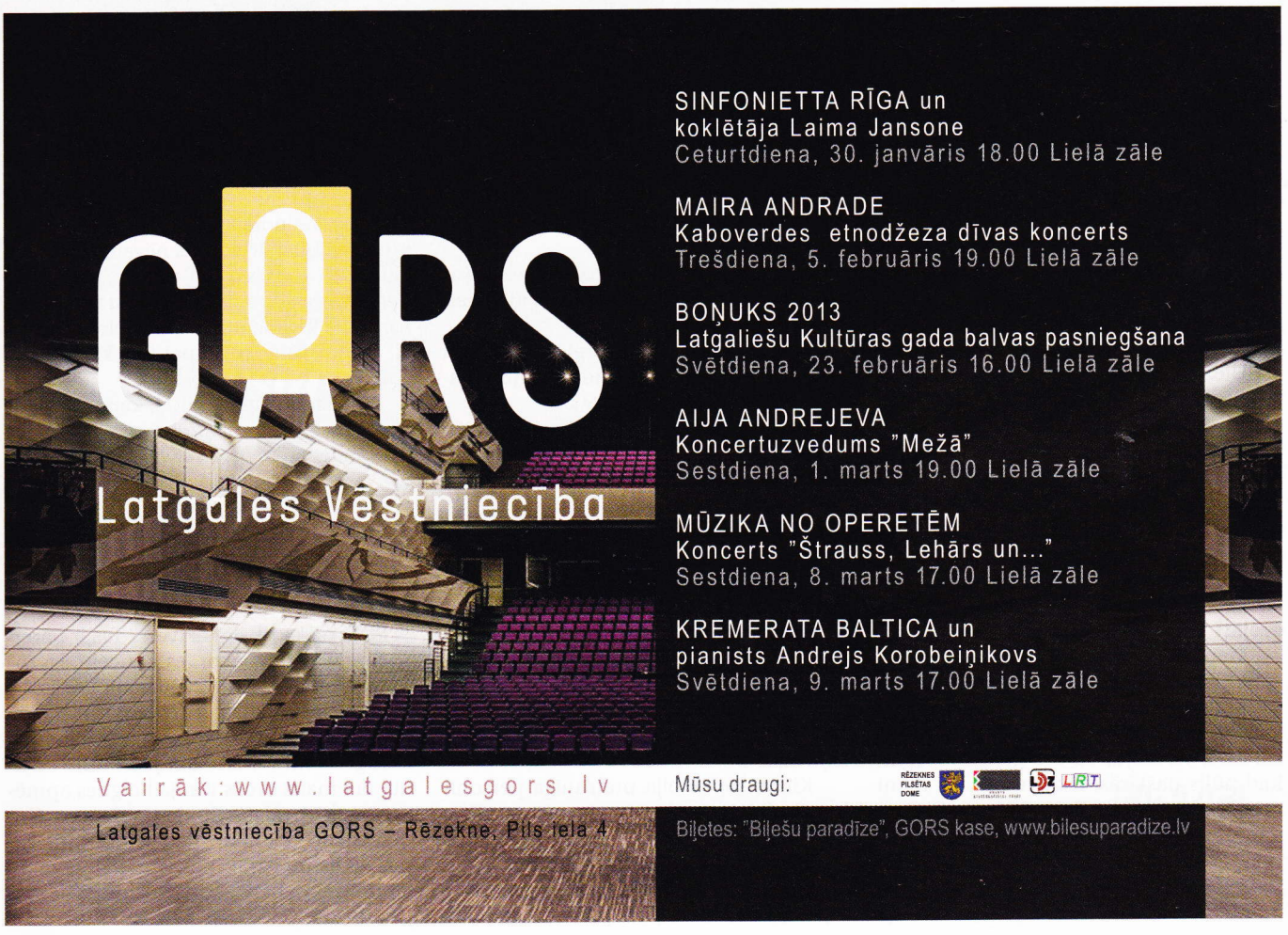

vēsturi ir savirknējuši leģendas. Leģendām jābūt, ir jābūt Auseklim un Gaismas pilij, bet arī kritiskai domāšanai jābūt. Mēs vēl neesam nonākuši pie domāšanas, ka varam veidot patriotismu bez ilūzijām.

Vai septiņsimt verdzības gadi ir bijuši?

Gan bija, gan nebija. Jūgs, protams, bija, bet «septiņsimt verdzības gadi» ir nacionālromantisma izdomājums, un pirmie tos gadus sāka piesaukt Baltijas vācieši, Garlības Merķelis. Livonijas konfederācijā, līdz 1561.gadam, latvieši ņēma diezgan aktīvu dalību, daudzas dzimtas pārvācojās vai saglabāja zināmu neatkarību, kā kuršu ķoniņi. Protams, pakļautība vāciešiem bija. Tiesa, diezgan īpatnēja. Katoļu bīskapi būtībā aizstāvēja latviešus, bet ordenis, kas vēlāk kļuva par zemes īpašniekiem, centās latviešus pakļaut. Tad nāca poļu jūgs, tur zemniekiem nedeva brīvību. Zviedru laikos daļēji vērsās pret vācbaltu privilēģijām. Būtu zviedru laiki turpinājušies gadus 20–30 ilgāk, iespējams, latvieši būtu atbrīvoti no dzimtbūšanas. Bet Baltijas vācieši nodeva zviedrus un padevās Pēterim Pirmajam. Pēc tam dzimtbūšana te pieņēma ļoti nepatīkamas formas.

Jūsu vectēvu 1905.gadā pēra?

Jā. To man stāstīja tēvs. Pēra viņu par to, ka viņa tējnīcā bija notikuši mītiņi un viņš esot zobojies par kazaku virsnieku. Bija jāsamaksā 25 rubļi, jāuzraksta atvainošanās raksts, un tad kazaki vectēvam ieteikuši, lai viņš skaļi bļaujot, tad viņi pēršot tā maigāk. Uradņiku, kas bija nodevis vectēvu, vēlāk mežabrāļi nomaitāja.

Kāds bija sabiedrības noskaņojums Āgenskalnā jūsu bērnībā, pagājušā gadsimta 30.gados?

Diezgan sarkanīgs. Katrā ziņā vairāk pretvācisks nekā pretkrievisks.

Un tad 1940.gads šīs noskaņas krasi mainīja.

Es teiktu, ka krasi mainīja 1941.gads. 1940.gads pagāja samērā mierīgi. Bet tad sākās aresti un sekoja 1941.gada 14.jūnija izvešana.

Kad Uzvaras laukumā 1946.gada 3.februārī kāra vācu ģenerāļus, jūs to redzējāt?

Man bija ieradums brīvdienās pastaigāties līdz Āgenskalna tirgum. Redzēju, ka pūlis gāja uz to pusi, es arī pievienojos. Nezināju, taču nojautu, ka tur būs kāršana. Redzēju, kā tos ģenerāļus ved. Kad pūlis pašķīrās, izkļuvu ārā, lai mani nesabradā, jo tur bija kūstošs ledus, ūdens, drusku slidens. Kad agresīvas cilvēku masas ar bļāvieniem *Smerķ parazitam!* rāvās uz priekšu, pagāju uz Hermaņa ielas pusi un iztālēm redzēju, kā viņi karājās. Tas bija atbaidošs skats. Oberšturmbanfīrers Fridrihs Jekelns tiešām bija pelnījis sodu — nedomāju, ka publisku pakāršanu, tāda Rīgā laikam nebija bijusi kopš viduslaikiem, bet viņa noziegumi bija ļoti smagi. Arī ģenerālleitnants Zigfrīds Rufs, kurš vadīja cilvēku dzīšanu kuģos un apšaušanu 6.–7.oktobrī, kad Rīgu piespiedu kārtā evakuēja, bija pelnījis sodu, bet par tiem pārējiem nezinu. Pie mums slimnīcā arī tai oktobrī nāca iekšā, mēs slēpāmies pagrabā. Slimnīcas feldšeri Liepnieku noķēra uz ielas, veda uz kuģi, viņš lēca no kuģa Daugavā, lai tiktu atpakaļ pie ģimenes, un tad viņu nošāva, tā bija traģēdija slimnīcā.

Kara laikā Jekelns dažreiz parādījās mums kaimiņos Jūrmalā, Lielupē netālu no mūsu vasarnīcas. Viņa kundze iepirkās Vīksnas bodē, turpat, kur mana māte. Tur gan man neieteica staigāt, kad viņš parādās. Jūrmalā es baroju krievu karagūstekņus musulmaņus — kazahus, uzbekus, uigurus. Viņi tur cēla žogu, un es nesu viņiem maizi ar speķi, nezinādams, ka musulmaņi cūkas speķi nedrīkst ēst. Viņi bija izbadējušies un ņēma speķi pretī. Es ar viņiem trenējos salīdzināmajā valodniecībā, mācījos uzbeku, kazahu un uiguru vārdus.

> Es no tēva baidījos, jo viņš mums pats taisīja potes. No mūsu ģimenes cienīgākais viņa darba turpinātājs ir mans **DĒLS PĒTERIS**, sirds ķirurgs

Paps daudziem, kurus iesauca leģionā, rakstīja atbrīvošanas šeines — «kuņģa kaites» un tamlīdzīgi. Brīvprātīgo jau leģionā bija pamaz, kāda piektā daļa, pārējie tika mobilizēti. Daudz jauku cilvēku tur aizgāja.

Reiz teicāt, ka Augusts Kirhenšteins jums piedāvājis pierakstīt viņa atmiņas, bet jūs esot atteicies.

Šo to par zinātniekiem pierakstīju, bet par politiskām lietām centos ar viņu nerunāt. Tur jau bija noklausīšanās.

Vai Kirhenšteins bija vīlies padomju režīmā?

Protams, jau pašā sākumā. Es teiktu, viņš bija Raiņa tipa sociāldemokrāts. Ļoti nacionāls, noskaņots pret ebrejiem, arī pret manu šefu Hilleru bija ļoti neiecietīgs, tas viņam šķita ļaunuma iemiesojums. Kirhenšteins gan mani, gan papu lamāja, ka mēs ar žīdiem pinamies. Hilleru viņš nemīlēja gan kā ebreju, gan kā antibakteriālo preparātu radītāju, viņš jau neļāva sev injicēt penicilīnu, lai nemaitā imunitāti. Kaut kāda taisnība viņam šajā ziņā bija.

Kirhenšteins bija pretrunīga personība. Godkārīgs, arī vecuma vainu mākts, bet latviešu inteliģenci centās turēt kopā vismaz sākumā. Katrā ziņā parunāt ar viņu bija interesanti. Kirhenšteins vienmēr bija kritiski noskaņots pret visiem. Ļoti nobijies viņš bija, kad nomira Staļins, jo uzskatīja Beriju par ebreju un baidījās, ka sāksies vēl sliktāki laiki. Kirhenšteins mēdza teikt, ka Berija rokas zem viņa.

Jūs esot redzējis arī Latvijas pieclatnieka, tātad arī jaunās eiromonētas prototipu Zelmu Braueri.

Varbūt esmu, bet ne apzināti. Viņa dzīvoja Pārslas un Mazās Nometņu ielas stūrī koka mājā, bija slima ar nieru tuberkulozi un nāca pie papa ārstēties. Padomju laikā viņa vadīja Endzelīna *Latviešu gramatikas* korektūru. 1974.gadā Brauerī pie tagadējās Zviedrijas vēstniecības notrieca motocikls. Meža kapos viņai vietu neatrada, apglabāja Lāčupes kapos, tur viņai ir skaists piemineklis. Runāšu ar Rimšēviču par to, ka viņai varētu uzlikt mazu piemineklīti Āgenskalnā, Meteora parkā. Tas, ka *Bloomberg* viņu nosauca par slaucēju, nav tik nepareizi, jo viņa bija iecerēta kā agrārās Latvijas simbols.

Esat stāstījis, ka centāties būt garīgi neatkarīgs no tēva. Vai viņš tomēr drusku negribēja, lai jūs kļūstat par ārstu?

Nē, nē. Viņš arī saprata, ka es nevaru būt labs ārsts, man nebija labas rokas, es būtu varējis būt terapeits vai psihiatrs, bet ne ķirurgs. Pret tēvu kā pret ārstu man bija dalītas jūtas — es no viņa baidījos, jo viņš mums pats taisīja potes. No mūsu ģimenes cienīgākais viņa darba turpinātājs ir mans dēls Pēteris, sirds ķirurgs. (*Nopūšas.*) Tagad jau Stradiņa slimnīcā ir tik daudz skandālu, ka tēva vārds tiek devalvēts. Mums dažkārt prasa, vai esam privatizējuši slimnīcu. Tā ir arī nolaista, it sevišķi pēdējās perturbācijās, slimnīcas gars zudis.

Pēc Atmodas laika daudzi būtu vēlējušies jūs redzēt kā valsts prezidentu. Vai drusku nenožēlojat, ka uz to netiecāties?

Nekad neesmu par to nopietni domājis. Neesmu šim amatam piemērots ne rakstura, ne noteiktības ziņā. Man vairāk ir to īpašību, kuru dēļ es nevarētu pretendēt, nekā to, kuru dēļ varētu. 1993.gadā Berklavs gan domāja par manu vai Ilmāra Lazovska kandidatūru, tad ieteicu Lazovski, bet arī viņš netika pat līdz kandidēšanai.

Kādas sajūtas dominē, kad nodzīvoti 80 gadi? Prieks par nodzīvoto vai bažas, ka visu iecerēto diez vai varēs pagūt?

Vairāk ir bažu par to, ka visu nevarēšu pagūt. It kā būtu plānots kādas desmit grāmatas uzrakstīt, saraksts jau ir. Vēl par Valdenu jāuzraksta, par Hilleru, par tēvu, bet vispirms gribu uzrakstīt kārtīgas atmiņas.

Prieks, ka tik ilgi dzīvots? Tas ir pareizi, jo, patiesību sakot, es neticēju, ka sasniegšu milleniumu, 2000.gadu. Likās, ka mūžs beigsies kādā 1998.gadā. Tajā gadā es arī tiešām biju ļoti tuvu aiziešanai. Ja draugi nebūtu man dabūjuši vankomicīnu, tad mans mūžs varēja beigties apmēram tā, kā beidzās Gunāram Astram. Godīgi sakot, pēc tam, pēdējos desmit gados, es esmu uzrakstījis vairāk nekā visos iepriekšējos. Kādi gadiņi vēl būtu Dievam jāizlūdzas.◆